

УДК 159.96 + 378.1/.2

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2021.8.7>

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПІДГОТОВКИ МЕДИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ У ЧАС ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВІЙНИ

Анастасія Кабанцева

*Донецький національний медичний університет,
вул. Привокзальна, 27, м. Лиман, Донецька область, Україна, 84404
e-mail: avk111-111@ukr.net*

Інформаційний бум і соціально-економічний дисбаланс стає передумовою для прогресування інформаційно-психологічної війни, що виступає причиною збільшення психопатологічних і психосоматичних станів серед населення. Метою роботи стало на основі власних теоретичних та емпіричних досліджень розкрити актуальність підготовки медичних психологів в умовах інформаційно-психологічної війни, а також визначити ключові аспекти модернізації освітньої підготовки фахівців психологічної галузі. Дослідження проводилося на базі державного закладу «Науково-практичний медичний реабілітаційний центр Міністерства охорони здоров'я України». Кількість респондентів – 98 осіб, пацієнти відділення нейрофізіології та нейрореабілітації, середній вік – 42 роки. За результатами дослідження виявлено низький рівень психологічної культури (68,3%), дефіцит знань щодо підтримки особового психологічного комфорту (лише 12% обізнані), відсутність скарг до психолога (87,7%). Під час діагностики в респондентів виявлено наявність невротичних проявів, ознаки посттравматичного стресового розладу, соматизація та інше. Четверть вибірки потребувала психотерапевтичної допомоги. Отримані результати підкреслюють необхідність підготовки фахівців психологічної ланки задля підвищення психологічної компетенції населення, обізнаності щодо особистісної інформаційно-психологічної безпеки. У нашій країні вже розпочато модернізацію професійної підготовки психологів, але вона потребує більшої раціоналізації з орієнтиром на європейські підходи. Удосконалення фахової підготовки медичних психологів надасть системність, багаторівневість, спеціалізованість, практичну зорієнтованість, сертифікованість такого процесу. Розробка законодавчих актів щодо професії «Психолог», а також впровадження спеціалізації, організованої та регламентованої системи постійного професійного самовдосконалення матиме високу ефективність суттєвого підвищення якості освіти, конкурентоспроможності підготовлених фахівців, удосконалення функціонування психологічної служби в різних галузях економіки держави.

Ключові слова: суспільство, нервово-психічне напруження, психоемоційний стан, система освіти, професійна підготовка, стандарт вищої освіти, професійний стандарт.

Постановка проблеми. Через останні події, що відбуваються в нашій країні (збройний конфлікт, пандемія COVID-19) і прогресування інформаційних технологій, які примножують розвиток маніпулювання людською свідомістю, населення все частіше відчуває наслідки інформаційно-психологічної війни.

Зниження промисловості, погіршення соціальних умов, збільшення безробіття, хиткість економічного становища держави супроводжуються інформаційним протистоянням у мас-медіа, що загострює сприйняття подій і несе деструктивний вплив на психічний стан і психологічне благополуччя людини. Наслідками останнього виступає розвиток хронічного стресу, астенії, неврозподібних станів, посттравматичного стресового розладу й інше. Тому задля збереження високого рівня психічного здоров'я нації, своєчасного проведення просвітницької та профілактичної роботи важливою стає підготовка фахівців психологічної галузі, а також організація ефективної системи функціонування фахівців у соціумі з максимальною користю для населення.

Огляд останніх публікацій. Проблема освітньої підготовки фахівців психологів турбувала велику кількість учених і практиків. Ряд авторів приділяли увагу оцінці системи підготовки психологів в Україні [1–3], піддавалася критиці реформа переходу від класичної до Болонської системи освіти [4]. Неодноразово викладалися матеріали щодо порівняння освітньої підготовки психологів на теренах України й за її межами, де акцентувалося на впровадженні спеціалізації фахівців психологічної галузі й визначалися позитивні моменти, які б стали в пригоді щодо покращення вітчизняної системи освіти підготовки психологів в Україні [5; 6].

Зокрема, поява освітньої підготовки медичних психологів в Україні відбулася не так давно. За останні два десятиліття попит на підготовку медичних психологів значно виріс, і цей факт підтверджується в наукових працях [7–9]. Кількість закладів вищої освіти, що готують таких фахівців, стала значно більшою, але ця спеціальність в класифікаторі професій так і не з'явилася дотепер. Поряд із цим у медичних закладах вищої освіти здійснюється підготовка лікарів-психологів, які покликані надавати психологічну допомогу психічно здоровим людям, особливий психічний стан яких пов'язаний із хворобою тіла. Але в час інтенсивної психоемоційної напруги, що викликана інформаційно-психологічною війною, у соціумі проблема надання психологічної підтримки стає гострою, бо актуальності набирає запобігання розвитку психосоматичної та соматичної патології, раннє виявлення невротичних проявів та ознак гострого або хронічного стресу, а також підвищення психологічної та інформаційної культури серед населення. За таких умов значно зростає попит на підготовку психологів, і саме випуск медичних психологів закладами вищої освіти зможе задовольнити соціальну потребу в такому напрямі.

Мета роботи – на основі власних теоретичних та емпіричних досліджень розкрити актуальність підготовки медичних психологів в умовах інформаційно-психологічної війни, а також визначити ключові аспекти модернізації освітньої підготовки фахівців психологічної галузі.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилося в рамках виконання науково-дослідної роботи «Розробка системи реабілітації медико-психологічного спрямування особам в умовах інформаційно-психологічної війни» (термін виконання – 2020–2022 рр., номер держреєстрації – 0120U101304), що здійснювалася на базі державного закладу «Науково-практичний медичний реабілітаційний центр Міністерства охорони здоров'я України». Під час вивчення психоемоційного стану населення в умовах інформаційно-психологічної війни в дослідженні взяли участь 98 осіб віком від 19 до 67 років, середній вік – 42 роки. Групу респондентів склали пацієнти денного стаціонару, які проходили курс лікування та реабілітації з хронічною неврологічною патологією, зокрема з вертеброгенними й судинними захворюваннями.

Психодіагностика проводилася широковідомими, верифікованими й надійними методиками у два етапи: «Методика самооцінки емоційних станів А. Уессмана й Д. Рікса», «Клінічний опитувальник для виявлення та оцінки невротичних розладів К.К. Яхіна, Д.М. Менделевича», «Метод кольорних виборів Люшера», методика стресостійкості й соціальної адаптації Холмса й Раге, методика «Шкала психологічного стресу PSM-25» (1 етап – первинна психодіагностика); Міссісіпська шкала посттравматичного стресового розладу; Симптоматичний опитувальник (SCL-90-R); опитувальник суїцидального ризику (модифікація Т.Н. Разуваєва); опитувальник копінг-поведінки Лазаруса (2 етап – поглиблена психодіагностика).

Під час проведення дослідження виявлено, що 68,3% респондентів (67 осіб) мали настороженість щодо пропозиції отримати консультацію психолога задля вивчення їхнього психоемоційного стану. З означеної когорти 13% (12 осіб) зазначали, що вони

не мають психічних проблем та їм не потрібна консультація психолога. Після додаткового роз'яснення та інформованості пацієнти давали згоду на роботу з психологом, у деяких із них з'являлася особова зацікавленість у майбутньому психологічному консультуванні (11% – 10 осіб).

У процесі первинної психологічної консультації 86 осіб (87,7%) не мали скарг до психолога, деякі скарги мали 12 осіб (13,3%). Поряд із цим 63 респонденти (64%) у ході бесіди наголошували, що перегляд телевізійних передач чи перегляд новин в Інтернеті підвищували в них хвилювання, внутрішнє занепокоєння, обурення, у деяких навіть виникав головний біль, підвищувався артеріальний тиск.

За результатами першого етапу встановлено негативну самооцінку психоемоційного стану (21,42%), нервово-психічну напругу (29,58%), тривогу (30,6%), низьку стресостійкість (22,44%), прояви вегетативних порушень (26,52%) та інше.

У другому етапі дослідження взяли участь 29 респондентів. Діагностика проводилася за допомогою розробленого авторського психодіагностичного комплексу. Були виявлені складніші порушення психоемоційного стану респондентів, серед яких: окремі ознаки посттравматичного стресового розладу (13 осіб), прояви посттравматичного стресового розладу (11 осіб), соматизація (17 осіб), прояви депресії (18 осіб), психотизму (10 осіб) та інше. Слід відзначити, що такі прояви виявлені в людей, які майже не мали скарг, а якщо вони й були, то на них вони намагалися не звертати уваги.

Результати дослідження показали досить низький рівень психологічної культури й обізнаності населення щодо підтримки психологічних ресурсів. Результати психодіагностичної та корекційної роботи ще раз довели актуальність соціальної потреби в підготовці фахівців психологічної галузі, зокрема медичного профілю.

Щодо підготовки фахівців із відповідними кваліфікаційними психологічними знаннями, це в медичному середовищі є окремим питанням, яке до кінця не регламентовано. Можливо, лікар-психолог – раціональне розв'язання соціального запиту сьогодення, але

Таблиця 1

Підготовка спеціалістів-психологів в Україні й країнах Європейського Союзу

Показники	Україна	Австрія, Німеччина, Фінляндія	Польща
Законодавство професії «Психолог»	-	Існує	Існує
Основна освіта для самостійної практичної діяльності	Бакалавр, магістр	Магістр	Магістр
Стандартизація вищої освіти	Дворівнева	Багаторівнева	Багаторівнева
Урегулювання додаткової освіти (спеціалізації) на державному рівні	-	Для самостійної діяльності обов'язкове	Для самостійної діяльності обов'язкове
Ліцензування	Відсутнє	Для самостійної діяльності обов'язкове	Для самостійної діяльності обов'язкове
Професії відповідно до класифікатора професій	Психолог; Практичний психолог; Лікар-психолог	Когнітивний вчений; Психолог зв'язку; Психолог дорожнього руху; Бізнес-психолог; Клінічний психолог; Реабілітаційний психолог; Шкільний психолог (у Фінляндії – як частина медичної служби); Соціальний психолог; Психолог-нарколог	Психолог; Бізнес-психолог; Клінічний психолог; Організаційний психолог; Спортивний психолог; Психолог освіти

наша держава ще тільки набирає в цьому досвіді й має досить значний перелік питань, які потребують негайного розв'язання, зокрема щодо змістовності освітніх програм. Також слід зазначити, що подекуди заклади вищої освіти значно більше випускають психологів кожного року, ніж лікарів-психологів. І значна частка цих молодих фахівців не завжди йде працювати за обраним фахом.

Натепер при клінічних кафедрах медичних університетів, однією з яких виступає кафедра психіатрії, психотерапії, наркології та медичної психології Донецького національного медичного університету Міністерства охорони здоров'я України, існує спеціалізація з медичної психології. Поряд із цим варто зауважити, що прослухати цикл, скласти підсумковий контроль, пройти атестацію при атестаційній комісії за спеціальністю «Медична психологія» мають право лише лікарі. Для практичних психологів, зокрема для тих, які працюють в галузі охорони здоров'я, така можливість відсутня.

Якщо розглядати досвід фахової підготовки психологів Європейського союзу, то існує певна різниця щодо системи освіти в нашій країні (табл. 1) [10–12].

Слід наголосити, що натепер уже розпочата модернізація вітчизняної системи підготовки психологів, зокрема Міністерством освіти й науки України розроблено й затверджено стандарти кваліфікаційної підготовки фахівців рівнів бакалавра й магістра [13; 14], Міністерством розвитку економіки, торгівлі й сільського господарства України розроблено й затверджено професійні стандарти «Практичний психолог закладу освіти», «Практичний психолог (соціальна сфера)» [14; 15].

Орієнтуючись на європейський досвід і раціональний підхід, доцільно було б все ж таки дещо змінити назву професії: замість «практичний психолог (соціальна сфера)» зазначити «практичний психолог соціальної сфери». Відповідно до стандарту основна мета професійної діяльності – це профілактична робота, що здійснюється в закладах соціальних, реабілітаційних і психологічних послуг. Одразу виникає питання, про які саме реабілітаційні послуги йдеться, бо реабілітація може бути фізичною, психологічною, медичною, трудовою та іншою. Поряд із цим щодо вимог професійної підготовки в стандарті зазначено, що фахівець повинен мати кваліфікацію першого (бакалавр) або другого (магістр) рівня вищої освіти відповідно до Національної Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти за спеціальністю «Психологія», галузь знань «Соціальні й поведінкові науки», «Медична психологія», галузь знань «Охорона здоров'я». Отже, за назвою економічної діяльності практичний психолог (соціальна сфера) належить до охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, але про медичні установи не йдеться, тому що для цього існують лікарі-психологи. У такому випадку одночасно відбувається дублювання функцій мовби різними фахівцями, а також певна плутанина щодо регламентації діяльності фахівців психологічної ланки в різних сферах суспільства, що чітко прописано в європейських колег.

Висновки. Результати досліджень показали низький рівень психологічної компетенції респондентів, а тому актуалізують потребу підвищення психологічної культури, профілактики розвитку патологічних станів, зміцнення стресостійкості й життєздатності населення в час інформаційно-психологічної війни й соціальних викликів.

Європейський освітній досвід може стати корисним для покращення української системи забезпечення якості вищої освіти, бо він є вдалим прикладом успішного розв'язання складних освітніх і кадрових проблем. Поряд із цим реалізація європейських підходів потребує врахування історичного становлення України, національної ментальності й соціального запиту.

Україна розпочала перші кроки модернізації освітньої підготовки й професійного функціонування психологів. Розроблені професійні стандарти викладають загальні відомості, особливості навчання та професійного розвитку, нормативно-правову базу профе-

сійної діяльності, загальні компетентності, перелік та опис трудових функцій практичного психолога, але сама система підготовки й подальше працевлаштування вимагає обов'язкового корегування, а саме, з одного боку, спрощення самої структури, а з іншого, – більшого наповнення змістовності.

Удосконалення фахової підготовки психологів надасть системності, різнорівневості, спеціалізованості, практичної зорієнтованості, сертифікованості такого процесу. Своєю чергою розробка законодавчих актів щодо професії «Психолог», а також впровадження спеціалізації та системи постійного професійного самовдосконалення матиме високу ефективність суттєвого підвищення якості освіти, конкурентоспроможності підготовлених фахівців, удосконалення функціонування психологічної служби в різних галузях економіки держави.

Список використаної літератури

1. Лозова О.М. Психологія vs практична психологія? Освітнянський відгомін наукової дискусії. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2016. Вип. 3. С. 7–12.
2. Матвієнко О.В., Затворнюк О.М. Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2014. Вип. 1 (1). С. 215–220.
3. Туркова Д.М. Психологічні, педагогічні та організаційні умови запровадження європейських стандартів підготовки майбутніх практичних психологів у системі вищої освіти України. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 25. С. 518–529.
4. Затворнюк О.М. Досвід професійної підготовки психологів у США та Україні. *Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство. Ч 2* : зб. матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15 травня 2015 р. Львів : Центр американських студій ФМВ ЛНУ ім. І. Франка, 2015. С. 643–652.
5. Кабанцева А.В. Європейські виклики інноваційної освіти в Україні. *Проблеми модернізації України* : збірник наукових праць / МАУП. Київ : «Видавничий дім «Персонал», 2019. С. 326–329.
6. Кришталь В.В., Михайлов Б.В. Концепція образования медицинских психологов. *Медицинские исследования*. 2001. Т. 1. Вып. 1. С. 87–88.
7. Табачников С.І., Михайлов Б.В., Марута Н.О. Актуальний стан та перспективи психотерапії та медичної психології в Україні. *Форум психіатрії та психотерапії*. 2004. Т. 5, спец. випуск. С. 34–40.
8. Горбатюк С.М. Роль медичного психолога у діагностичних, психокорекційних та реабілітаційних заходах. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*. 2013. Вип. 22 (2). С. 51–59.
9. Klasyfikacja zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy. URL: <https://psz.praca.gov.pl/documents/10240/54723/Klasyfikacja%20zawod%C3%B3w%20i%20specjalno%C5%9Bci%20na%20potrzeby%20ryнку%20pracy%20-%202014.pdf/bca1e08c-6a33-494a-a75b-e2d7258ce796?t=1421667227000>.
10. Zestawienie międzynarodowych regulacji dotyczących zawodu psychologa opracowanych przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej w 2014 roku. URL: http://www.ptp.org.pl/ustawa/ustawa/Psycholog_w_Europie_15_7_2014.pdf.
11. Забезпечення якості вищої освіти: європейські кращі практики для України / упор. Т.В. Добко. 2014. *Освітня політика* : портал громадських експертів. URL: <http://education-ua.org/ua/analytics/305-zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti-evropejski-krashchi-praktiki-dlya-ukrajini>.
12. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : Наказ МОН України від 24 квітня 2019 р.

- № 565 / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053psikhologiyabakalavr.pdf>.
13. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти : Наказ МОН України від 24 квітня 2019 р. № 564 / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053-psikhologiya-mag.pdf>.
14. Про затвердження професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти» : Наказ Мінекономіки України від 24 листопада 2020 р. № 2425 / Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv>
15. Про затвердження професійного стандарту «Практичний психолог (соціальна сфера)» : Наказ Мінекономіки України від 03 лютого 2021 р. № 211 / Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv>.

PRIORITY DIRECTIONS OF THE MEDICAL PSYCHOLOGISTS TRAINING DURING THE INFORMATION-PSYCHOLOGICAL WAR

Anastasiia Kabantseva

*Donetsk National Medical University,
27, Pryvokzalna str., Lyman, Donetsk region, Ukraine, 84404
e-mail: avk111-111@ukr.net*

Information boom and socio-economic imbalance become a prerequisite for the progression of information-psychological war, which causes an increase in psychopathological and psychosomatic conditions among the population. The work aimed to reveal the relevance of the medical psychologists' training in the context of information-psychological war, as well as to identify key aspects of modernization of educational training of specialists in the psychological field based on personal theoretical and empirical research. The study was conducted based on the State Institution "Scientific and Practical Medical Rehabilitation and Diagnostic Center of the Ministry of Health of Ukraine". The number of respondents was 98, consisting of the patients of the Neurophysiology and Neurorehabilitation Department, 42-year-old on average. The study revealed a low level of psychological culture (68.3%), lack of knowledge to maintain personal-psychological comfort (only 12% are aware), no complaints to a psychologist (87.7%) During the diagnosis of respondents the neurotic appearances, signs of post-traumatic stress disorder, somatization, etc. were discovered. A quarter of respondents needed psychotherapeutic help. The obtained results emphasize the need to train psychological specialists to increase the psychological competence of the population, awareness regarding personal information, and psychological security. The upgrade of professional training of psychologists has already started in our country, but it needs to be more rationalized with a focus on European approaches. Improving the professional training of medical psychologists will provide system, diversity, specialization, practical orientation, certification of this process. The increasing of legislation in respect of the "Psychologist" profession, as well as the introduction of specialization, organized and regulated system of continuous professional self-improvement, will be highly effective in significantly improving the quality of education, the competitiveness of trained professionals, increasing the functioning of psychological services in various areas of the state economy.

Key words: society, mental stress, psycho-emotional state, education system, professional training, standard of higher education, professional standard.